

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
ННІ психології та соціальної роботи
Кафедра загальної, вікової та соціальної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «магістр»
на тему
КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОЧУТТЯ ГУМОРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Виконала:

магістриня 2 року навчання, 61 групи
Запека Анастасія Сергіївна

Науковий керівник:

Дроздов Олександр Юрійович,
доктор психол. наук, доцент

Захищено з оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів
2023

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології.

Протокол №_____ від «_____» _____ 20__ року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ	
1.1. Гумор як психологічний феномен	5
1.2. Типологія гумору	15
1.3. Гумористичні реакції громадян України під час російсько-української війни	20
 РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОДІ	
2.1. Методика та процедура дослідження	26
2.2. Отримані результати та їхній аналіз	27
2.3. Практичні рекомендації для молоді щодо використання гумору під час війни	36
 ВИСНОВКИ	39
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
 ДОДАТКИ	45

ВСТУП

Актуальність теми. Через легковажність гумору часто існує досить поверхове ставлення до нього як до предмета психологічної інтерпретації. Насправді, існує широке розмаїття конкретних пояснень переживання гумору, що піднімає низку подальших конкретних питань про природу гумору.

Питання почуття гумору як ресурс психологічного подолання складних ситуацій лише починає привертати увагу вітчизняних дослідників. Однак у психології не існує загальноприйнятої класифікації форм і змісту прояву почуття гумору, а також практично відсутні експериментальні дані, що дозволяють зробити певні узагальнення щодо психологічного змісту почуття гумору.

У зв'язку з ситуацією, що склалася в Україні, рівень незахищеності населення помітно зріс, що неминуче має значний вплив на благополуччя життя та інші аспекти міжособистісної комунікації. Ми живемо в часи тривоги та стресу. Дійсно, питання тривоги завжди було гарячою темою психологічних досліджень. Під час військових дій наш організм мобілізує всі наявні ресурси для того, щоб максимально ефективно функціонувати в небезпечних ситуаціях. Додатковим ресурсом, але не останнім, являється почуття гумору, яке слугує зв'язуючою ланкою між людьми в небезпечних умовах життя.

Крім того, почуття гумору об'єднує людей, які опинилися в небезпечних життєвих ситуаціях. Цей феномен допомагає людям справлятися з різними ситуаціями, тим самим знижуючи загальний рівень стресу та змінюючи свій фокус уваги на більш сприятливий.

Акцент на крос-культурний підхід, спільно з почуттям гумору, передбачає формування повного і адекватного уявлення про різні сторони почуття гумору в різних регіонах, які ми досліджуємо, а також пов'язаний з удосконаленням знань, що стосується почуття гумору різних регіонів та їх особливостей.

Метою дослідження є визначення психологічних крос-культурних особливостей почуття гумору серед молоді з різних регіонів України. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються такі **завдання**:

- провести теоретичний аналіз різних психологічних підходів у розумінні поняття «гумор» та «почуття гумору»;
- з'ясувати механізми виникнення гумору, його типологію;
- розглянути гумористичні реакції громадян України під час російсько-української війни;
- організувати та провести емпіричне дослідження крос-культурних особливостей почуття гумору вітчизняної молоді;
- здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих даних;
- сформулювати висновки та практичні рекомендації.

Об'єктом дослідження є гумор як соціально-психологічний феномен.

Предметом дослідження є крос-культурні особливості почуття гумору української молоді.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступала концепція психологічних типів гумору Р.Мартіна.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження використано теоретичні (аналіз літератури, систематизація, класифікація, узагальнення, порівняння даних дослідження), емпіричні (опитування, тестування) та статистичні (аналіз середніх значень, частотний аналіз) методів.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (33 найменування). Перший розділ присвячено теоретико-методологічному аналізу гумору як психологічного феномену, його типів, використання під час російсько-української війни У другому розділі наведено опис емпіричного дослідження крос-культурної специфіки гумору молоді. Загальний обсяг роботи – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ

1.1. Гумор як психологічний феномен

Гумор як стратегію подолання стресових і травматичних ситуацій вивчають з кінця минулого століття. За цей час було розроблено низку цінних ресурсів, які пояснюють, як здатність людини сміятися над чимось або висміювати оточення може зменшити дискомфорт і підвищити життєвий тонус. Таким чином, гумор може виконувати такі функції: 1) емоційна регуляція; 2) стратегії подолання – зміна думки, бо гумор полегшує роботу з стресовими чинниками 3) техніки відволікання – гумор може зменшити негативні емоції в результаті когнітивного відволікання.

Таким чином, наші емоції можуть бути позитивними (радість, щастя, задоволення) і негативними (незадоволення, страждання, горе, страх, гнів, ненависть), і по різному впливати на нас у певних ситуаціях. Емоція гумору відіграє важливу роль у психофізіологічному функціонуванні організму. Вона може виступати в ролі негативного або позитивного підкріплення, сприяючи виробленню біологічно активних моделей поведінки та усуненню реакцій, які втратили своє біологічне значення. Таким чином, емоція гумору є одночасно і засобом підвищення адаптаційних можливостей організму, і одним з основних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, спрямованих на задоволення потреб організму [12].

Гумор – явище універсальне і водночас глибоко національне. Гумор охоплює багато аспектів людського життя і є однією з умов нормального

функціонування людського суспільства. У будь-якому суспільстві гумор є засобом ідентифікації, способом вираження почуттів і розвитку відносин.

Бейтсон Дж. [19] наполягає на тому, що гумор є, з одного боку, загальнолюдським явищем, а з іншого – національно маркованою категорією. Він порівнює жарти з парадоксом та робить припущення, що свобода говорити нісенітниці, свобода насолоджуватись нелогічними альтернативами мислення є невід’ємною частиною комфортних людських взаємовідносин. Інакше кажучи, з психологічної точки зору, гумор можна розглядати як гармонізатор людських взаємовідносин, як психотерапевтичний засіб, як соціальну імпліцитну згоду позитивно відреагувати на парадоксальне (комічне) твердження. Дослідження повсякденного мовлення [28] виявили, що гумор може використовуватись співрозмовниками для введення нових тем розмови та як прагматичний маркер того, що співрозмовники мають намір і далі обговорювати цю тему.

О. С. Дубініна вважає, що гумор – це зображення смішного, виставлення подій, людських недоліків та слабкостей в комічному, смішному вигляді [3].

З психологічної точки зору гумор – це позитивна емоція, що називається радістю, яка у соціальних контекстах звичайно викликає когнітивний процес оцінки, що включає сприймання жартівливої, несерйозної невідповідності, і яка на поведінковому рівні виражається відповідною мімікою та сміхом [3].

Про наявність чи відсутність почуття гумору можна судити по тому, як людина розуміє жарти, анекдоти і карикатури, чи помічає вона безглуздість ситуації і чи вміє сміятися як над собою, так і над іншими. Гумор - це форма самоствердження, засіб налагодження контакту і передачі інформації, а також форма захисту і нападу.

Взагалі в процесі сприйняття гумору виникає різке збудження симпатичної частини вегетативної нервової системи. У кров надходить значна кількість

адреналіну, посилюється робота серця і підвищується артеріальний тиск, зростає газообмін, розширюються бронхи, збільшується інтенсивність окисних і енергетичних процесів в організмі [8]. Різко змінюється характер діяльності скелетних м'язів. Якщо в звичайних умовах окремі групи м'язових волокон включаються в роботу по черзі, то в стані афекту вони можуть включитися одночасно. Крім того, блокуються процеси, які гальмують м'язову діяльність при стомлюваності. Щось подібне відбувається в інших системах організму, завдяки чому емоційне збудження миттєво мобілізує всі наявні в організмі резерви [8; 22].

Деякі автори розглядають гумор як інструмент соціалізації особистості [14] та засіб виховання [16]. Різні форми гумору використовується в соціальному контексті для подолання неприємностей [6]. Водночас, чим сильніше емоційне збудження або напруження від стресової події, тим більша радість від гумору і голосніший сміх.

Гумор як стратегія подолання стресових чи травмуючих ситуацій вивчається ще з кінця минулого століття. За цей час було напрацьовано багато цінного матеріалу, що пояснює те, яким же чином здатність людини посміятися над чимось чи висміяти навколишнє зменшує її дискомфорт та підвищує життєздатність. Тож, гумор може виконувати такі функції: 1) регуляцію емоцій; 2) стратегії подолання – зміна точки зору, завдяки гумору, може полегшити роботу зі стресовими ситуаціями; 3) техніка відволікання – гумор може послабити негативні емоції в результаті когнітивного відволікання [21].

Здатність людини жартувати і сміятися навіть перед обличчям найстрашніших трагедій може здатися дивною, шокуючою або навіть обурливою, але з психологічної точки зору така людська поведінка є цілком природною і навіть корисною для нашої психіки.

Сприйняття гумору як такого залежить від людини, точніше від того, що називається «почуттям гумору». Його визначають як стійку рису особистості, що є індивідуальною змінною. Однак, замість того, щоб бути єдиним виміром, почуття гумору є багатогранною конструкцією, яку найкраще розглядати як клас слабо пов'язаних рис. Наприклад, почуття гумору можна концептуалізувати як когнітивну здатність – створювати, розуміти, відтворювати жарти; як естетичну – реакція на гумор – це його оцінка, задоволення від певного виду гумористичного матеріалу; як звичний шаблон поведінки або як рису темпераменту, пов'язану з емоціями (наприклад, звична життєрадісність); і, врешті, як стратегію подолання або захисний механізм [25].

В умовах надзвичайно стресових ситуацій людський організм намагається активувати всі наявні в нього механізми захисту, і одним з таких механізмів є, безумовно, гумор. З еволюційної точки зору, сміх – це одна з реакцій на небезпеку, що спрацьовує як своєрідний індикатор, вказуючи нам на наявність загрози, і в цьому випадку жарти можуть дати людині відчуття захисту, хоч і нетривалого за часом [4].

Гумор – це механізм безпечного вивільнення накопиченого страху, болю, гніву та агресії. Багато хто з нас не має можливості виплеснути ці негативні почуття і думки безпосередньо на ворогів, адже ми допомагаємо їм наблизитися до перемоги в тилу. Тому чорний гумор і сарказм стають засобом задоволення бажання помсти і справедливості.

Гумор допомагає нам когнітивно керувати небезпекою, трансформуючи у власній свідомості загрозу на щось смішне, що знижує відчуття страху та безпорадності перед нею. Знаходячи в собі ресурс посміятися над чимось, ми відчуваємо, що ніби повертаємо собі контроль і можемо краще володіти ситуацією, що склалась, навіть якщо не в змозі її змінити [30].

Наприклад, масові мародерства російських військових стали предметом численних анекдотів. Звичайно, це не заперечує того факту, що одним з багатьох воєнних злочинів, які скоює Росія на нашій землі, є мародерство в наших домівках. Гумор дає нам відчуття власної сили та вибору. Коли ми обираємо запеклу боротьбу за своє життя без страху та паніки. А для чоловіків і жінок, які зараз зі зброєю в руках захищають свою країну від ворога, гумор також є психологічним захистом від страху смерті.

Трагедія сучасної війни неабияк об'єднала українців, показавши, що ми – сильна та незалежна нація, яка готова за свою свободу стояти до кінця. І гумор тут відіграє не останню роль, адже обмін жартами – це чудовий засіб соціалізації та зближення, а в єдності – наша сила та перемога [30].

Почуття гумору можна віднести до моральних, інтелектуальних та естетичних почуттів. Необхідно розглянути такі поняття, як «комічне», «смішне», «почуття гумору» і «гумор». Це пов'язано з тим, що вивчення літератури показує, що різниця між цими поняттями не є чіткою. Дослідники коміксів зазначають, що явища, які викликають сміх, неминуче включають відхилення від норми та суперечливі типології.

Сміх може бути викликаний не тільки комізмом, але й іншими явищами. Це може бути лоскотання, дія алкогольних напоїв або інші подібні фактори. Сміх також може виникати, коли люди знаходять щось смішним або коли вони перебувають у веселому настрої. Сміх може виражати задоволення або бути результатом сильного нервового потрясіння.

Взагалі, гумор – це універсальна людська діяльність, яку більшість людей відчують багато разів протягом звичайного дня і в усіх соціальних контекстах. Водночас зрозуміло, що існує культурний вплив на те, як використовується гумор і в яких ситуаціях вважається доречним сміятися.

Гумор стосується схильності переживати чи висловлювати те, що кумедно і смішно, що завжди супроводжується емоційним відгуком та вокально-поведінковими виразами, наприклад, сміхом та усмішкою [17].

Гумор універсальний, але й культурно специфічний. Східний та західний гумор відрізняються за сприйняттям, однак результати про культурну різницю між сходом і заходом у використанні гумору, взаємозв'язку між гумором та психологічним благополуччям досить змішані і непослідовні. Чи є культурна різниця між Сходом і Заходом у сприйнятті гумору, використанні, а також у відносинах гумору та психологічного благополуччя, залишається незрозумілим. Розуміння того, як культура впливає на сприйняття гумору, використання гумору, а також наслідки гумору для психологічного самопочуття має велике значення, оскільки гумор має значні наслідки для психологічного самопочуття людини [18].

В кінці XIX століття А. Фрейд [20] розглядав гумор як механізм захисту від перешкод і лиха. З точки зору психоаналізу, гумор розглядався не лише як спосіб допомогти людям звільнити страх і тривогу, але він також надає кумедний, веселий і менш страшний погляд на внутрішній страх людей.

У 20-му столітті західні психологи почали говорити про позитивний вплив гумору. Наприклад, гумор вважається бажаною позитивною рисою особистості. Люди з почуттям гумору вважаються привабливими, мотивованими, креативними та компетентними. Гумор також підкреслюється як важливий компонент психологічного здоров'я, пов'язаний із самосприйняттям, адаптацією та прив'язаністю.

Культурні відмінності у сприйнятті гумору мають безпосередній вплив на його використання. У західних культурах гумор став важливим механізмом подолання труднощів для західних людей. Згідно з психоаналітичною теорією, гумор виступає захисним механізмом для подолання негативних подій. З одного

боку, гумор виступає катарсисом для негативної енергії. З іншого боку, гумор змушує людей по-різному сприймати гнів і страх, що виникають через почуття неповноцінності.

Сучасник А. Бергсона Зигмунд Фрейд описує соціальну природу гумору, перераховуючи шість аспектів, які сприяють і супроводжують подію, що містить гумор:

(а) найсприятливішою умовою створення комічного задоволення є загальний веселий настрій, в якому людина «схильна до сміху»;

(б) такий же сприятливий ефект дає очікування комічного, налаштованість на отримання комічного задоволення;

(в) несприятливі умови для комічного виникають з того виду психічної діяльності, якою зайнята в даний момент конкретна людина;

(г) можливість для вивільнення комічного задоволення зникає і в тому випадку, якщо увага зосереджена саме на порівнянні, з якого може виникнути комічне задоволення;

(г) якщо комічна ситуація збігається в часі з сильним афектом, це сильно порушує її ефект;

(д) виникнення комічного задоволення може заохочуватися за допомогою будь-яких інших супутніх обставин [15, с. 282–285].

Суспільство є чи не найважливішим критерієм для гумору, оскільки останній існує в межах соціуму і може сприйматися або не сприйматися його членами, а також членами іншого суспільства з відмінним набором соціальних цінностей, норм та звичаїв [29, с. 5].

У багатовіковій філософській думці можна виокремити три домінуючі підходи до вивчення категорії «смішного». Різниця між ними полягає, головним чином, в об'єкті дослідження – гуморі чи сміху.

Теорія переваги пов'язана з уявленням про те, що через гумор ми виявляємо свою перевагу над іншими людьми або речами, а сміх – це реакція нашого організму на усвідомлення такої переваги. Перші письмові пам'ятки гумористичних текстів носили саме глузливий характер, наприклад в «Іліаді» Гомера або Старому Завіті [23]. Започаткував цю теорію Платон в «Філебі», підтримав її Хейворт [24].

Отже, теорія переваги фокусується на тому, як ми ставимося до об'єкта жарту, теорія розрядки - на ефектах сміху та гумору, а теорія розрядки досліджує умови, необхідні для того, щоб знайти щось смішне.

Теорія розрядки стосується психічних та психологічних функцій комічного: розумової розрядки, відпочинку, зняття напруги. Одним з перших прихильників цієї теорії став Шафтсбері у філософсько-естетичному творі «Sensus Communis: Есе про свободу розуму та гумору» (1727) [27]. Пізніше до цієї теорії звернувся О. Бейн, а розвинув її остаточно Г. Спенсер [31]: він стверджував, що акумульований під час різних видів діяльності запас енергії має розряджатись, а гумор в купі зі своїм фізіологічним проявом – сміхом – надають людині саме таку можливість.

Таким чином, у цій теорії влада надається оповідачеві жарту, а слухач може лише слідувати шляхом, вказаним оповідачем. Загалом, більшість сучасних теорій коміксу визнають, що розрядка може бути елементом гумористичної ситуації, але ставлять під сумнів її необхідність.

Третьою і найсучаснішою філософською теорією коміксів є теорія інконгруентності, яка передусім стосується гумору (а не сміху, як попередні дві), тобто того, що робить об'єкт смішним. Метою цього підходу є визначення того, як

ефект гумористичного задоволення впливає з інконгруентності. Згідно з цією теорією, смішним може бути все, що відрізняється від наших очікувань від ситуації. Зрозуміло, що не всі протиріччя є джерелом комічного, оскільки певні протиріччя призводять до непорозумінь, негативних емоцій і навіть страждань. «Уміння насолоджуватись невідповідністю – це суто людська характеристика...тому що інші представники світу тварин обробляють свої відчуття лише з практичними цілями, а тому мають сприймати прояви невідповідності як щонайменш загрозливі» [31, с. 12].

Таким чином, психологічні теорії гумору ґрунтуються на когнітивних та афективних наслідках сміху та гумору. На нашу думку, такі дослідження можуть бути продуктивно використані в лінгвістичних дослідженнях окремих аспектів використання комічних категорій у політичному дискурсі. Наприклад, розуміння психологічних потреб аудиторії та її здатності адаптуватися до них може бути ключовим для продуктивності такого використання.

Таким чином, механізм виникнення гумору - це складна система факторів і процесів, що включаються під час формування і виявлення комічного. Гумор може виникати з різних джерел і бути виражений у різних формах, таких як жарт, сатира, карикатура та інші. Основні механізми виникнення гумору включають: контраст (цей механізм базується на протиставленні протилежних елементів, які викликають відчуття сміху завдяки несподіваності або неприродності. Наприклад, несподівана поведінка або ситуація, де два суперечливих елементи знаходяться поруч, може стати причиною гумору); парадокс (цей механізм ґрунтується на використанні суперечливих уявлень або висловлювань, що порушують логіку або очікування слухачів. Наприклад, пародія, де використовуються суперечливі або нереалістичні елементи, може викликати сміх); ексагерація (цей механізм ґрунтується на сприйнятті надмірності чи перебільшеності явища або деталі. Використання перебільшених характеристик або ситуацій може робити їх

комічними і спонукати до сміху); зворотність (цей механізм полягає в генерації комічних ситуацій, які суперечать звичайним очікуванням або нормам. Наприклад, ситуації, де персонажі зображують зворотний уявленням про свою роль або ставлення до себе, можуть викликати сміх); вигадка (цей механізм базується на створенні комічних і забавних ситуацій вознесених з нелогічними або курйозними фактами).

Отже, гумор є психологічним явищем, який використовується для створення смішних ситуацій, комічних діалогів та жартів. Функція гумору полягає в тому, щоб розсмішити та розслабити аудиторію, передати позитивні емоції та знайти спільну мову зі слухачами. Гумор використовується для розважання людей та створення позитивної атмосфери. Люди знаходять насолоду у смішних ситуаціях та жартівках, що допомагає релаксувати та забути про повсякденні проблеми. Також гумор є загальносуспільним феноменом, який об'єднує людей. Він допомагає встановити контакт та спілкуватись, оскільки сміх є універсальною мовою, яку розуміють люди всіх культур і національностей. Часто гумор використовується для висміювання або карикатурних зображень різних аспектів життя або поведінки людей. Він може висміювати негативні риси суспільства, політики, медіа та інших сфер життя, допомагаючи критикувати та показувати абсурдність певних ситуацій. Гумор може допомогти впоратися зі стресом та негативними емоціями, бо сміх виробляє ендорфіни - гормони щастя, які поліпшують настрій та знижують рівень стресу. Загалом, гумор виступає як інструмент для забезпечення позитивного настрою, спілкування та критики суспільства. Він має значний вплив на наші емоції, стосунки та загальний психологічний стан.

Таким чином, гумор – це психологічний феномен, який виражається в різновидах почуттів (емоцій). Гумор характеризується стресозахисною здатністю, яка проявляється у захисті суб'єкта від негативних емоцій і станів, викликаних

переживанням складних життєвих ситуацій, у тому числі конфліктних. Ступінь травматичного впливу ситуації визначається її когнітивною оцінкою, на яку впливає почуття гумору. Гумор виступає захистом від негативних переживань (наприклад, тривоги, фрустрації, гніву), які виникають у конфліктних ситуаціях, і зменшує важливість психологічної травми. На нашу думку, почуття гумору за своєю суттю є позитивною емоцією і має значний вплив на психічне та фізичне здоров'я людей. Це може бути діяльність, яка спонукає до сміху або засіб для досягнення різноманітних результатів. Гумор може впливати на наш настрій, покращувати комунікацію та зміцнювати стосунки з оточуючими людьми. Гумор є цікавим об'єктом для психологічного вивчення, оскільки він взаємодіє з рядом розумових та емоційних процесів. Гумор часто ґрунтується на неспівпадінні очікувань. Жарт може створювати когнітивний конфлікт, який потім розв'язується у понятті смішного. Гумор може служити механізмом для впорядкування та переробки стресових ситуацій, допомагаючи людям релаксувати та відпочивати. Сміх і гумор можуть підсилити соціальні зв'язки між людьми, створюючи відчуття належності та спільності. Сміх викликає вивільнення ендорфінів — хімічних речовин у мозку, які спричиняють відчуття задоволення.

1.2. Типологія гумору

Гумор відіграє важливу роль у житті людини. Практичне значення гумору в житті людини розуміється науковцями з різних позицій, залежно від їхніх уявлень про основні механізми та рушійні сили, що визначають людську поведінку та діяльність. Більшість досліджень, спрямованих на вивчення особливостей гумору та гумористичних проявів, належить до галузей мистецтвознавства, соціології, філософії, культурології, соціології, філософії та культурології.

Р. Мартін розробив класифікацію гумору на основі цілі створеного або сприйнятого гумористичного змісту. Він виділяє такі види гумору, як: самопідтримуючий та афіліативний, які характерні для здорової особистості і що виникає у якості захисного механізму зрілої людини, а також агресивний та самознижуючий, які виникають у якості способу уникнення проблеми [26].

Люди з афіліативним гумором схильні говорити смішні речі і спонтанно вступати в дотепні жарти, щоб розважити інших, полегшити стосунки і знизити міжособистісну напругу. Вони мають високий рівень екстраверсії, життєрадісності, емоційної стабільності та психологічного благополуччя. Вони в основному не ворожі і стверджують себе та інших через використання толерантного гумору.

Самопідтримуючий гумор включає в себе загалом гумористичний погляд на життя, навіть перед обличчям стресу і негараздів, і схильність сміятися в складних ситуаціях. Таким чином, це здоровий захисний механізм, який дозволяє людям уникати негативних емоцій, зберігаючи при цьому реалістичний погляд на потенційно неприємні ситуації.

Афіліативний та самопідтримуючий гумори – види гумору, що є захисним механізмом зрілої і здорової особистості, пов'язані з оптимізмом, життєрадісністю, що допомагають налагодити стосунки з іншими людьми та знизити власний рівень стресу. Агресивний та самознижуючий гумори – деструктивні види гумору, що можуть бути використані у якості маніпуляції людьми шляхом насмішки над іншими або над собою [26].

Серед респондентів переважають афіліативний та самопідтримуючий стилі гумору. Ці два типи мають досить високі показники серед більшості респондентів. Перший тип гумору часто асоціюється з екстраверсією, відкритістю до нового досвіду, оптимізмом, самосприйняттям і самоповагою. Люди з доброзичливим

почуттям гумору успішно встановлюють контакт з новими людьми і підтримують стосунки завдяки цьому почуттю. Як правило, вони керуються позитивними емоціями.

Люди з афіліативним почуттям гумору мають досить високу самооцінку, швидше заводять друзів, рідше страждають від депресії загалом почуваються досить щасливими [32]. Будучи в більшості екстравертами, такі люди, як правило, відкриті всьому новому [32].

Самопідтримуючий гумор – це оптимістичний погляд на життя, навіть у важкі часи. Почуття гумору слугує механізмом регулювання емоцій та подолання стресу. Цей тип гумору, який фокусується на внутрішньому світі людини, позитивно корелює з афіліативним гумором.

Агресивний і самопринижуючий стилі гумору є деструктивними і мають низький рівень у більшості досліджуваних. Це, ймовірно, тому, що вони протилежні до самопідтримуючого та афіліативного гумору.

Агресивний гумор включає сарказм і висміювання і використовується переважно з маніпулятивною метою. Люди з таким почуттям гумору часто жартують, навіть якщо жарт може когось образити. Цей тип гумору часто асоціюється з гнівом, ворожістю і неврозом, що ускладнює стосунки з новими людьми.

Самопринижуючий гумор, спрямований на себе, щоб привернути увагу інших. Люди з таким типом гумору використовують себе як об'єкт для жартів і намагаються розділити свій сміх з іншими.

Взагалі психологічні класифікації гумору можна розділити на декілька основних типів:

1. Гумор як спосіб виведення емоцій. Цей тип гумору використовується для полегшення ситуацій або викликання позитивних емоцій. Він робить людей сміятися та віддаляє їх від стресових ситуацій.

2. Гумор як комунікаційний засіб. В цьому випадку гумор використовується для підвищення комунікації та зв'язку між людьми. Він може полегшити спілкування та зміцнити відносини.

Жарт як одиниця гумористичної жартівливої комунікації з несподіваною комічною кінцівкою (пуантом) характеризується розрядженням напруги від очікування й виявляється в сміховій реакції. Жарт є засобом мовленнєвого впливу на комунікативну поведінку учасників спілкування. Основна мета жарту – розсмішити адресата [1, с. 3].

3. Гумор як спосіб самовираження. Цей тип гумору використовується для вираження своїх думок, почуттів та ідей. Він дозволяє висміювати себе або інших, але без негативного змісту.

Гумор слугує для особистості емоційно-комунікативним інструментом, засобом самовираження, а його вплив на взаємини залежить від цілей, які ставить перед собою особистість [2, с. 2].

4. Гумор як інструмент соціалізації. Гумор допомагає відчувати себе частиною групи, підкреслюючи спільні цінності та менталітет. Він може молодшій людині відчувати приналежність до дорослої групи або підтримати стосунки на рівні ровесників.

Непсихологічні класифікації гумору включають:

1. За жанром:

➤ Сатира – гострі, глузливі та іронічні висміювання соціальних явищ і проблем. О. М. Калита також вказує на можливість формування досконалішої реальності за допомогою сатири. Так, на її думку, сутність сатири полягає у

«гострому осудливому висміюванні негативного» в ім'я «докорінної зміни» недосконалості світу «відповідно до ідеалу» [7, с. 14].

➤ Комедія – смішна ситуація або події, часто супроводжується комічними діями персонажів.

➤ Карикатура – перекручене або карикатурне зображення особи або явища з метою висміювання.

2. За способом представлення:

➤ Вербальний гумор – гумор, виражений через слова, такі як жарти, анекдоти, словесні інсценівки.

➤ Візуальний гумор – гумор, представлений через рисунки, комікси, картики та інші візуальні засоби.

3. За стилем гумору:

➤ Іронія – висміювання або використання протилежного значення слів і висловів, щоб зробити комічний ефект. Іронією називаємо певне ставлення до людських справ, яке характеризується толерантністю, навіть двозначністю, гумором і легкістю, а також елегантністю висловлювання [13, с. 37].

➤ Сарказм – цинічне або гостре висміювання зі значенням протилежним до прямого сенсу вислову. В. Передерій зазначає, що коли іронічна насмішка стає злою, знущальною, то її називають сарказмом [11, с. 439]. Сарказм - це особливий спосіб висловлення, коли мова має протилежне значення до змісту, що несе. Використання сарказму дозволяє показати іронію, смішне або саркастичне ставлення до обговорюваної теми. Сарказм може бути вжитий для того, щоб висловити незгоду, осміяти чи висміяти якісь ідеї або дії.

➤ Гумор на позитивній ноті – веселі, веселі або гармонійні висміювання, які викликають позитивні емоції.

4. За основою гумору:

➤ Гумор на основі ситуацій – ситуації, що викликають комічні ефекти, наприклад, незграбність, недоліки та непередбачувані події.

- Гумор на основі персонажів – використання комічних властивостей персонажів, їхніх рис, звичок або манери поведінки.
- Гумор на основі словесної гри – використання слів або висловів з подвійним значенням, алегорій, грайливості або словесних жартів.

Таким чином, роль гумору в нашому житті є дуже важливою. Гумор дає нам можливість розслабитися, забути про проблеми і на мить відірватися від повсякденних справ. Він надає нам позитивний настрій та емоційне розслаблення. Ми можемо розрізняти такі типи гумору, як афіліативний гумор, тобто схильність говорити смішні речі і спонтанно вступати в дотепні жарти, щоб розважити інших, полегшити стосунки і знизити міжособистісну напругу; самопідтримуючий гумор, що включає в себе загалом гумористичний погляд на життя, навіть перед обличчям стресу і негараздів, і схильність сміятися в складних ситуаціях; агресивний гумор включає сарказм і висміювання і використовується переважно з маніпулятивною метою та самопринижуючий гумор, спрямований на себе, щоб привернути увагу інших.

1.3. Гумористичні реакції громадян України під час російсько-української війни

Одним із завдань комунікації є розповідання певних історій. Одне із завдань комунікації з гумором – розповідати комічні історії, які змушують людей посміхатися і встановлюють міцний зв'язок між іміджем бренду та його комунікаційною стратегією.

Від початку повномасштабного російського вторгнення на популярних українських телеграм-каналах з'явилися гумористичні дописи: до 24 лютого ці медіа переважно висміювали українських політиків та зображували пересічних

громадян у кумедних ситуаціях, але відтоді російські окупаційні війська, їхні лідери та суспільство стали головними об'єктами для російської окупаційної війська, їхні політичні лідери та російське суспільство стали головними об'єктами висміювання.

Дійсно, гумор може виконувати такі функції: 1) регуляцію емоцій; 2) стратегії подолання – зміна точки зору, завдяки гумору, може полегшити роботу зі стресовими ситуаціями; 3) техніка відволікання – гумор може послабити негативні емоції в результаті когнітивного відволікання [21].

Функція гумористичного контенту в інформаційному протистоянні російській агресії: 1) своєрідний фактчекінг заяв російських та білоруських лідерів, висміювання поширюваної ними брехні, маніпуляцій та шейків; 2) ми дискредитуємо та висміюємо російських та білоруських лідерів, пропагандистів; 3) труднощі та військові реалії сучасної України; не забувають висміювати і рашистів, повідомляючи про російські ракетні атаки; 4) підбірка останніх новин з фронту, миттєва інформація про українських героїв, які чинять опір окупаційним військам; створення та поширення мемів, вірусних фото та відео для соціалізації та інтеграції українського суспільства.

Від початку повномасштабної війни Росії проти України (24 лютого 2022 року) велика частина українського бізнесу опинилася у складних умовах. За даними Європейської бізнес-асоціації, лише за місяць війни третина українських бізнес-компаній втратили більше 1 мільйона доларів [5]. Найпоширенішими проблемами стали труднощі з логістикою, проблеми з поставками товарів, низька купівельна спроможність населення та нестача інвестицій. Постало питання, чи потрібно продовжувати роботу бізнесу в умовах війни, до якої ніхто не готувався; якщо продовжувати, то який стиль комунікації вибрати; та чи буде доречним гумор. Останній виявився вагомим елементом інформаційної війни, що дозволив

аудиторії відволіктися від нескінченного потоку новин та інформації про війну. Гумор – це національна традиція українців [9].

Гумор під час війни може бути специфічним і відображати теми та ситуації, пов'язані з воєнними подіями та обставинами. Нерідко це через форму гумору може бути способом вираження сарказму, іронії або абсурду, що допомагає людям відволіктися від негативних емоцій та стресу, пов'язаного зі війною. Гумор під час війни також може мати роль роздягання з міфів, стереотипів і політичних влад, що дозволяє знімати напругу та підтримувати в повсякденному житті. Однак, варто пам'ятати, що використання гумору під час війни може бути відмінним в різних культурних контекстах та ситуаціях, адже вона може бути чутливою, викликати певні образи або ображати людей, що може призвести до виникнення конфліктів.

Дійсно, ми не випадково досліджували рівні проявів гумору молоді на тему війни в Україні як способу подолання стресу. Якщо в перші місяці війни суспільство пронизували емоції страху, шоку та нерозуміння, а трагічні мотиви та образи були поширені в медіа, літературі та візуальному мистецтві, то сьогодні сформувалася ціла культура сміху, що включає меми, поезію, жарти, плакати, пісні та відеоролики в TikTok.

Мистецтво слова стало важливим елементом у боротьбі з негативними явищами дійсності. Жартівлива народна культура, пісні поп-культури та поезія, наповнені всіма відтінками гумору (від сарказму до іронії), зміщують увагу з візуальних образів на вербальні, розкриваючи гумористичний зміст у контексті. Популярними стали пісні, що відсилають до певних реальних подій та явищ в Україні в період повномасштабного російського вторгнення.

Традиційний жанр усних народних творчостей залишається важливим. Залежно від найбільш обговорюваної події чи особи в країні з'являється анекдот. Дійсно, в них багато висміюють образ ворога або спосіб перемоги над ворогом. Як

і в мемах та піснях, представники збройних сил постають у героїчних образах незламних воїнів, від яких окупанти з ганьбою тікають.

Культура сміху у воєнній Україні виконує дуже важливу функцію. Вона допомагає цивільному населенню позбутися негативної енергії та спрямувати свої зусилля на відновлення духовного спокою і внутрішньої сили, а не на гнів і смуток, які руйнують людину зсередини. Меми, анекдоти, вірші та пісні – сюжети різножанрових творів – сприяють формуванню позитивних героїчних образів захисників, на які пересічні громадяни можуть покластися у боротьбі за свободу.

Меми перших воєнних днів – меми народного спротиву та сміливості: конотопська відьма, насіння в кишнях окупантів, гопники віджали БТР, роми віджали танк тощо. Перші дні після 24 лютого були сповнені хаосу. Ніхто не знав, як поводити себе в умовах широкомасштабної війни, наскільки далеко зайдуть росіяни та наскільки вдалою буде оборона країни силами ЗСУ. Швидко прийшло розуміння, що бої точаться й в інформаційному просторі – вже у перші дні в мережі з'явилися сотні смішних мемів та карикатур, які множились та ширились у геометричній прогресії. Не можна не згадати героїчного менеджера «Укрпошти», який збив літак – і zarazом легенду про киянку, яка збила дрон банкою консервації [10].

Меми про зброю: «Хаймарси», «Джавеліни», «Чорнобаївка», лендліз, «Байрактари». В інший час ці назви могли б вживати лише люди з вузькоспеціалізованою підготовкою, але зараз навіть діти знають, що таке «Хаймарс» чи «Джавелін». До списку також потрапило село Чорнобаївка, яке відоме як місце, де російська армія зазнала поразки.

Меми про зневагу до зрадників: карту Лукашенка, Чмоню, Медведчука тощо. Гумористичний контекст може позитивно вплинути на ставлення реципієнта до тих, кого будуть судить у Гаазі. Але висміюючи російських

військових, потрібно пам'ятати, що це не група безхатченків, а армія, яка все ще становить небезпеку.

Воєнні меми-персони: Залужний, Зеленський, Кім, Арестович, Джонсонюк та пес Патрон. Валерій Залужний, Володимир Зеленський та Віталій Кім – герої України. Їх об'єднує те, що вони стали мемами, в основному для того, щоб жартувати про українців із захопленням, а не для того, щоб поважати і висміювати їх. Президент Володимир Зеленський, Головнокомандувач Збройних сил Валерій Залужний та голова Миколаївської обласної державної адміністрації Віталій Кім продемонстрували харизму у відстоюванні статусу України як нації.

Найскладніші історичні події ми схильні переживати з критичним мисленням та усміхненою рефлексією, вираженою (раніше) у мистецтві та фольклорі, а тепер у мемах (одиницях культурної інформації) та ситуативній комунікації. В додатках ми наведемо приклади того, як українські бренди адаптували свою комунікацію після початку повномасштабної війни Росії проти України (24 лютого 2022 року).

Дійсно, дні після 24 лютого були сповнені розгубленості. Ніхто не знав, як поводитися у великій війні, як далеко піде російська армія, чи зможе українська армія захистити себе. У перші ж дні в мережі з'явилися сотні кумедних мемів і карикатур, які розмножувалися і поширювалися в геометричній прогресії, поки багато людей займалися «прокручуванням думок» (продовжуючи читати новини з поля бою), інші почали ділитися своїми первинними думками на цю тему. Більше того, приклади героїчного опору українців перед обличчям російського вторгнення створювали темп, настрій і натхнення. Навіть коли почали з'являтися перші новини про те, що російські війська були підведені до українського кордону, люди почали хвилюватися, але також почали жартувати.

У воєнний час меми можуть використовуватися як засіб вираження емоцій, реакції на події та коментування ситуацій. Мемі бувають різних відтінків: від гумористичних до сатиричних, від політичних до патріотичних. Мем допомагає людям відстоювати свої погляди, висловлювати свою думку та позицію щодо військових подій.

Однак слід також пам'ятати, що меми можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на аудиторію воєнного часу. Хоча вони можуть сприйматися як засіб розваги, викликати сміх і створювати настрій, вони також можуть стати причиною конфлікту, сприяти поширенню негативних стереотипів, розділяти аудиторію на різні позиції і викликати суперечки.

Не може не викликати сміх полонений Чмоня, справжнє ім'я якого Андрій Рязанцев. Цей солдат здався в полон українській армії на початку березня. Невисокий на зріст, із заправленою в штани верхньою частиною військової форми, він став ідеальним мемом та засобом іронізування над бідністю російської армії. Гумористичні відеоролики з Чмонею часто знімають під пісню "Не стій під вікном" української співачки Русі, а відео з хештегом #чмоня були переглянуті мільйони разів.

Таким чином, доречний сміх під час війни може мати декілька причин. По-перше, сміх може бути способом виразити свою сильну волю до життя та опору проти ворожих сил. Важко долати всі труднощі воєнного часу, тому сміх може бути способом підтримки та підвищення морального духу. По-друге, сміх може бути використаний як форма роздратування чи виклику до дій. Воїни можуть вигадувати жарти чи сатиричні записки, щоб показати свою нехтування ворогами або закликати до опору. Такий сміх може мати політичну спрямованість та викликати розчарування ворогів.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОДІ

2.1. Методика та процедура дослідження

Було проведено дослідження з метою аналізу як люди проявляють гумор під час війни. Метою дослідження було визначити гумористичні реакції громадян України під час російсько-української війни, крос-культурну специфіку проявів гумору молоді в умовах стресу та війни.

Для діагностики рівня проявів гумору молоді під час російсько-української війни ми використовували анкетування, тестування (опитувальник Мартіна).

Дослідження здійснювалось в умовах міст Києва, Чернігова та Рівного, у вересні та листопаді 2023 року. Респондентами стали 30 осіб – 17 чоловіків та 13 жінок (місто Київ); 25 осіб – 15 чоловіків та 10 жінок (місто Чернігів); 30 осіб – 15 чоловік та 15 жінок (місто Рівне). Респондентами з трьох міст була молодь, а саме студенти різних університетів (місто Рівне – Рівненський державний гуманітарний університет; місто Київ – Київський університет імені Бориса Грінченка; місто Чернігів – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка) віком 20-25 років. Можемо також зазначити, що ці міста представляють собою три різні регіони України – «Захід», «Північ» та столичний мегаполіс.

Отже, анкетування про рівні проявів гумору молоді під час війни може виявити деякі цікаві відомості та висвітлити деякі аспекти. Наприклад, анкета може допомогти виявити, які жарти створилися під час бойових дій. Також, анкета може дозволити з'ясувати, як гумор впливає на молодь під час стресу та російсько-

української війни. Крім того, анкета може допомогти виявити, який гумор був використаний для підтримки морального духу воїнів під час війни.

Отримана інформація з анкетування може бути використана для аналізу та планування подальших дій в аналізі проявів гумору молоддю під час війни. Також вона може послужити основою для проведення нових досліджень та допомогти виявити та розв'язати проблеми, що виникають в цій сфері.

Отже, 85 особам чоловічої та жіночої статті було запропоновано анкетування через google форму. Анкетування було анонімним, а питання мали закритий характер (досліджувані мали на вибір відповіді). Також було використано «Шкалу використання гумору як ресурсу стресоподолання» (The Coping Humor Scale), що було створено канадським психологом Rod Martin. Опитувальник містив 32 твердження, що описували схильність людини посміхатися та сміятися за скрутних умов. На даний момент тест перекладено на 11 мов, він пройшов тривалий процес адаптації, валідізації та стандартизації у різних країнах. Ця шкала дозволяє визначати співвідношення між вираженістю у досліджуваних різних стильових виявів гумору, а саме: афіліативного, самопідтримувального, агресивного та самопринижувального стилів.

Інструкція для досліджуваних: відповідаючи на запитання, вибирайте одну з відповідей у бланку залежно від того, наскільки важливим або узгодженим з Вашими поглядами є кожне з таких суджень.

Отримані в ході дослідження результати наведемо в підрозділі 2.2.

2.2. Отримані результати та їхній аналіз

На перше питання під час анонімного анкетування «**Чи використовували Ви гумор під час війни?**» у місті Києві досліджувані відповіли, що так, а саме –

67%, решта – 33% досліджуваних відповіли «ні», у місті Чернігові 40% - відповіли «так», 60% - «ні», у місті Рівному 63,3% - відповіли, що використовували гумор під час війни, 36,7% - не використовували.

Таблиця 2.2.1.

Результати відповідей на питання

«Чи використовували Ви гумор під час війни, а саме з лютого 2022 року»

	<i>Місто Київ</i>		<i>Місто Чернігів</i>		<i>Місто Рівне</i>	
<i>Відповідь</i>	<i>Так</i>	<i>ні</i>	<i>так</i>	<i>ні</i>	<i>так</i>	<i>ні</i>
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	67%	33%	40%	60%	63,3%	36,7%

Отже, можемо зробити висновки за відповідями, що на тих територіях, де проходять бойові дії, молодь менше використовує гумор, ніж молодь та, що проживає на західній Україні чи в центральній частині України. Це може бути спричинене різними факторами, наприклад стресові події, напруженість, тривога.

На друге питання **«Які форми гумору ви найчастіше використовували (анекдоти, карикатури тощо)?»**, в місті Києві 50% - відповіли, що використовують анекдоти, карикатури – 50%, в місті Чернігові 80% – використовують карикатури, а анекдоти – 20%, в місті Рівному використовують 37% карикатури, 63% використовують таку форму, як анекдоти.

Таблиця 2.2.2.

Які форми гумору ви найчастіше використовували (анекдоти, карикатури тощо)?

	<i>Місто Київ</i>		<i>Місто Чернігів</i>		<i>Місто Рівне</i>	
<i>Відповідь</i>	<i>Анекдоти</i>	<i>Карикатури</i>	<i>Анекдоти</i>	<i>Карикатури</i>	<i>Анекдоти</i>	<i>Карикатури</i>
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	50%	50%	20%	80%	63%	37%

Отже, як висновок, можна сказати, що більшість у місті Чернігові використовували карикатури, тобто на мою думку, їм подобалися викривлені зображення людей чи дій, що створювалися з розважальною метою. У місті Рівному більшість використовували таку форму як анекдоти, тобто проаналізувавши результати можна сказати, що їм подобались усні сатиричні короткі та дотепні оповідання з несподіваним фіналом.

На наступне питання **«Якщо люди використовували гумор, то як ви вважаєте яка найголовніша була тема для їхнього гумору під час війни?»** 27% досліджуваних в місті Києві відповіли «основна тема – зброя», 73% досліджуваних в місті Києві відповіли «основною темою для гумору є зневага до зрадників», «основна тема – зброя» - 16% досліджуваних в місті Чернігові відповіло так, а для 84% досліджуваних основною темою для гумору є зневага до зрадників. В місті Рівному відповіли, що «основна тема – зброя» - 20%, а для 80% - основною темою для гумору є зневага до зрадників.

Таблиця 2.2.3.

Які теми стали основою для Вашого гумору під час війни?

	Місто Київ		Місто Чернігів		Місто Рівне	
<i>Відповідь</i>	<i>«основна тема – зброя»</i>	<i>«основною темою для гумору є зневага до зрадників»</i>	<i>«основна тема – зброя»</i>	<i>«основною темою для гумору є зневага до зрадників»</i>	<i>«основна тема – зброя»</i>	<i>«основною темою для гумору є зневага до зрадників»</i>
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	27%	73%	16%	84%	20%	80%

Таким чином, можна сказати, що більшість досліджуваних з різних регіонів відповіло, що основною темою є зневага до зрадників, менша ж кількість досліджуваних відповіло, що основною темою є зброя. На мою думку, гумор про

зневагу до зрадників є способом висловити невдоволення або висміяти тих, хто здійснив зраду чи нечесні дії відносно нашої країни.

Четверте питання було таким **«Виберіть на вашу думку 1 відповідь, в яких ситуаціях гумор допомагав найкраще зняти стрес та полегшити напругу?»**. Отже, на нього відповіли так: 43% - в місті Києві визнали, що гумор допомагав зняти стрес на роботі, 57% досліджуваних міста Києва відповіли «у колі сім'ї», у Чернігові 56% досліджуваних відповіли «на роботі», 44% - «у колі сім'ї». В місті Рівному 47% досліджуваних відповіли «на роботі», інші 53% – «у колі сім'ї».

Таблиця 2.2.4.

В яких ситуаціях гумор допомагав Вам зняти стрес та полегшити напругу?

	<i>Місто Київ</i>		<i>Місто Чернігів</i>		<i>Місто Рівне</i>	
<i>Відповідь</i>	<i>«на роботі»</i>	<i>«у колі сім'ї»</i>	<i>«на роботі»</i>	<i>«у колі сім'ї»</i>	<i>«на роботі»</i>	<i>«у колі сім'ї»</i>
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	43%	57%	56%	44%	47%	53%

Отже, можемо сказати, що майже порівну гумор полегшує напругу та знімає стрес як і на роботі, так і в повсякденних труднощах, незважаючи на регіони України. Гумор може робити ситуації у повсякденному житті менш важкими, а на роботі звільняє напругу під час напружених моментів.

На наступне питання **«Як ви оцінюєте вплив гумору на психологічний стан мирних жителів під час війни?»**. В місті Київ 80% відповіли «покрощував настрій, сприяв соціальній взаємодії», решта – 20% відповіли «посилював стрес, погіршував взаємини». В місті Чернігів 88% досліджуваних відповіли «покрощував настрій, сприяв соціальній взаємодії», решта 12% – відповіли «посилював стрес, погіршував взаємини». В місті Рівне 86,6% досліджуваних

відповіли, що гумор покращував настрій, сприяв соціальній взаємодії, а «посилював стрес, погіршував взаємини» відповіли 13,4% досліджуваних.

Таблиця 2.2.5.

В яких ситуаціях гумор допомагав Вам зняти стрес та полегшити напругу?

	Місто Київ		Місто Чернігів		Місто Рівне	
<i>Відповідь</i>	<i>«покращува в настрій, сприяв соціальній взаємодії»</i>	<i>«посилюва в стрес, погіршува в взаємини»</i>	<i>«покращува в настрій, сприяв соціальній взаємодії»</i>	<i>«посилюва в стрес, погіршува в взаємини»</i>	<i>«покращува в настрій, сприяв соціальній взаємодії»</i>	<i>«посилюва в стрес, погіршува в взаємини»</i>
<i>Кількість досліджувани х (у %)</i>	80%	20%	88%	12%	86,6%	13,4%

Таким чином, більшість досліджуваних в різних регіонах нашої країни вважають, що гумор позитивно впливає на військових та мирних жителів під час війни. Я вважаю, що це дійсно, так, бо гумор використовується як засіб комунікації серед воїнів або мирних жителів, він сприяє створенню почуття підтримки та солідарності, бо гумор може звести межі між людьми, створюючи спільність у сміху навіть під час найважчих часів. Гумор також може допомогти сприймати ситуацію з іронією та насмішкою, що дозволяє зменшити страх і тривогу. Вони міркують, що це сприяє психологічному благополуччю воїнів та мирних жителів, зменшує ймовірність розвитку посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем. А ось решта вважають, що гумор негативно впливає на психологічний стан воїнів та мирних жителів під час війни. Це я можу пояснити тим, що гумор може створювати сарказм, який може ображати або утискати людей. Негативні коментарі й жарти можуть підсилювати відчуття відчуженості, а жарти про втрати або травми можуть викликати непередбачений емоційний відгук, який може погіршити психологічний стан.

Шосте питання **«Чи використовувався гумор в мас-медіа України у пропагандистських цілях?»** Досліджуваних міста Києва 67% відповіли «так», решта 33% – «ні». В місті Чернігів 72% досліджуваних відповіли «так», решта 28% досліджуваних відповіли «ні». В місті Рівне відповіли 73% «так», 27% відповіли «ні».

Таблиця 2.2.6.

Чи використовувався гумор у пропагандистських цілях?

	Місто Київ		Місто Чернігів		Місто Рівне	
<i>Відповідь</i>	«так»	«ні»	«так»	«ні»	«так»	«ні»
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	67%	33%	72%	28%	73%	27%

Отже, проаналізувавши такі результати, можна сказати, що незважаючи на регіони України, більшість мас-медіа всюди використовують гумор у пропагандистських цілях, тобто це може бути для впливу на громадську думку, висміювання ворогів, демонстрації недоліків їхніх поглядів, створення пародій на певні політичні події.

Сьоме питання **«Якими словами або фразами можна охарактеризувати гумор під час війни?»**. В місті Київ відповіли «чорний гумор» - 83% , решта 17% відповіли «жартівливий». В місті Чернігів відповіли 68% досліджуваних «чорний гумор», «жартівливий» відповіли 32% досліджуваних. В місті Рівне 53% досліджуваних відповіли «чорний гумор», решта 47% – «жартівливий».

Таблиця 2.2.7.

Якими словами або фразами можна охарактеризувати гумор під час війни?

	Місто Київ		Місто Чернігів		Місто Рівне	
<i>Відповідь</i>	«чорний гумор»	«жартівливий»	«чорний гумор»	«жартівливий»	«чорний гумор»	«жартівливий».
<i>Кількість</i>	83%	17%	68%	32%	53%	47%

досліджуваних (у %)						
------------------------	--	--	--	--	--	--

Отже, на мою думку, гумор під час війни часто включає чорний гумор, який використовує сатиру та іронію для висміювання або відображення трагічних обставин. А ось жартівливий гумор під час війни може піднімати настрій та об'єднувати людей.

Восьме питання **«Вважаєте ви, що гумор може мати місце під час війни?»**. В місті Київ відповіли досліджуваних 59,4% «так», решта 40,6% відповіли «ні». В місті Чернігів відповіли 60% «так», інші 40% – «ні». В місті Рівне 62,7% досліджуваних відповіли «так», а 37,3% досліджуваних відповіли «ні».

Таблиця 2.2.8.

Вважаєте ви, що гумор може мати місце під час війни?

	Місто Київ		Місто Чернігів		Місто Рівне	
<i>Відповідь</i>	«так»	«ні»	«так»	«ні»	«так»	«ні»
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	59,4%	40,6%	60%	40%	62,7%	37,3%

Отже, можемо сказати, що у різних регіонах України більшість вважає, що гумор має місце під час війни. На мою думку, гумор дійсно важливий під час війни, бо умови війни можуть бути екстремально напруженими, і гумор дозволяє людям вивільнити стрес та знайти відсіч важкій ситуації. Гумор допомагає людям виражати свою сильну волю та сміливість навіть у важких умовах, що може бути формою самопідтримки. Також він може об'єднувати людей, формуючи спільноту під час важких часів та допомагаючи їм відчувати себе менш самотніми.

На ще одне з питань анкетування **«Як ви вважаєте чи сприймають воїни гумор як засіб підтримки і мотивації?»**. В місті Київ 66% досліджуваних

відповіли «так», а ось 34% вважають «ні». В місті Чернігів досліджуваних відповіли 68% «так», а решта 32% – «ні». В місті Рівне 59,4% відповіли «так», а інші 40,6% – «ні».

Таблиця 2.2.9.

Як ви вважаєте чи сприймають воїни гумор як засіб підтримки і мотивації?

<i>Як ви вважаєте чи сприймають воїни гумор як засіб підтримки і мотивації?</i>	<i>Місто Київ</i>		<i>місто Чернігів</i>		<i>Місто Рівне</i>	
<i>Відповідь</i>	<i>«так»</i>	<i>«ні»</i>	<i>«так»</i>	<i>«ні»</i>	<i>«так»</i>	<i>«ні»</i>
<i>Кількість досліджуваних (у %)</i>	66%	34%	68%	32%	59,4%	40,6%

Як висновок, більшість відповіло «так», бо дійсно багато воїнів можуть сприймати гумор як важливий засіб підтримки та мотивації, особливо в умовах військових конфліктів чи служби. Таким чином, гумор дозволяє воїнам вивільняти стрес та знайти відсіч під час напружених ситуацій, що може полегшити психологічний тиск. Ще він може стати засобом боротьби з труднощами та допомагати воїнам подолати виклики, зберігаючи позитивний настрій. Також одне з найголовніших те, що гумор об'єднує воїнів, створюючи відчуття спільності та підтримки серед військового колективу.

За опитувальником для визначення стилів гумору (HSQ) Р. Мартіна найвищі показники мають досліджувані в місті Київ, а саме (афіліативний гумор – М=43,7; самопідтримувальний гумор – М=39,3; агресивний – М=31,9; самопринизливий – М=30,8). В місті Рівне досліджувані мають найнижчі результати за всіма показниками (М=26; М=28; М=33; М=21;). В місті Чернігів досліджувані мають середні значення, порівнюючи їх з іншими (М=32; М=29; М=37; М=27;). Також ми

бачимо, що в місті Чернігів мають пік щодо прояву агресивного гумору. Таким чином, досліджувані були віком 20-25 років, а отже саме в цьому віці гумор може бути більш важливим для виразу агресії в соціально прийнятий спосіб чи встановлення стосунків.

Таблиця 2.2.10.

*Середньостатистичні значення по регіональним групам
щодо вираженості стилів гумору*

<i>Стили гумору</i>	<i>Місто Київ</i>	<i>Місто Чернігів</i>	<i>Місто Рівне</i>
<i>Афіліативний</i>	<i>M=43,7</i>	<i>M=32</i>	<i>M=26</i>
<i>Самопідтримувальний</i>	<i>M=39,3</i>	<i>M=29</i>	<i>M=28</i>
<i>Агресивний</i>	<i>M=31,9</i>	<i>M=37</i>	<i>M=33</i>
<i>Самопринизливий</i>	<i>M=30,8</i>	<i>M=27</i>	<i>M=21</i>

Як висновок, можна сказати, що гумор знімає напругу, пояснює складні речі простими жартами та порівняннями і підтримує волю до життя. Гумор також є ефективною зброєю проти расизму, руйнуючи пафос і брехню расизму. Однак, приймаючи гумор, не варто впадати в крайнощі, які недооцінюють і переоцінюють ворога. У перші кілька днів повномасштабної атаки всі мешканці переживали стрес. Окупанти прагнули цього, намагаючись залякати та деморалізувати їх. Проте вже за кілька тижнів ця зухвала атака отримала відповідь у вигляді гумористичних реакції українських героїв на полі бою та потоку жартів у ЗМІ.

Отже, спільного за результатами анкетування було те, що в трьох містах молодь вважала, що гумор має місце під час війни та він використовується в мас-медіа України у пропагандистських цілях, а ось на питання «В яких ситуаціях гумор допомагав найкраще зняти стрес та полегшити напругу?» були різні відповіді так як і на питання про основну тему для гумору. За тестом Мартіна схожість ми виявили у тому, що самопринизливий гумор в різних регіонах був

найнижчим серед інших стилів гумору, а найвищим в показниках був агресивний стиль гумору в 2 регіонах (Рівне та Чернігів), відмінність полягала в найвищому показнику стилів гумору (в місті Києві переважав афіліативний гумор, а ось в 2 інших регіонах – агресивний стиль гумору).

2.3. Практичні рекомендації для молоді щодо використання гумору під час війни

Під час війни між Росією та Україною гумор став ефективним психологічним засобом подолання колективного стресу. Інтернет-меми розвинулися як найпопулярніша і найпродуктивніша народна творчість гумористичного жанру, що поєднує візуальні, письмові та аудіо-елементи. Мемі воєнного часу в Україні відображають ставлення суспільства до актуальних новин і подій та слугують маркерами самоідентифікації. Використання української мови надало візуальним і текстовим мемам в інтернеті більш повної ідеології та контексту, що разом дозволяє їм вбудовувати в свій зміст широкі культурні коди.

Завжди пам'ятай і розумій, що смішне для однієї людини може бути несмішним для іншої, тобто адаптуй свій гумор до інтересів та вікових особливостей своєї аудиторії. Він повинен бути позитивним і не ображати інших, а саме потрібно уникати теми, які можуть викликати непорозуміння чи негативні емоції. Також використовуй гумор, який логічно вписується в ситуацію, бо це допоможе зрозуміти твої жарти та анекдоти.

Таким чином, відповідно до аналізу анкетування можна розробити практичні рекомендації щодо подальшого використання гумору молоддю під час російсько-української війни.

По-перше, потрібно зберігати гумористичне висловлення обмеженим та обґрунтованим. Дійсно, важливо пам'ятати, що у військовому контексті вживання нецензурних слів або образливого гумору може бути неприйнятним або образливим для інших людей.

По-друге, використовувати гумор безумовно необхідно для зняття напруги та покращення морального духу як і військовослужбовців, так і інших громадян України. Дійсно, він може допомогти розслабитися та забезпечити позитивну атмосферу в нелегких умовах війни та стресу.

По-третє, ви завжди повинні бути уважними до контексту та аудиторії. Отже, важливо пам'ятати про те, що гумор може бути образливим для деяких людей, тому істотно враховувати культурні, національні та особисті особливості людей, з якими ви спілкуєтеся або про яких ви жартуєте.

По-четверте, потрібно уникати гумору, пов'язаного з ранами, травмами або трагічними подіями, саме тому використання такого типу гумору може образити чи навіть травмувати людей, особливо тих, хто пережив шокуючі військові події.

Також у складний період війни гумор може виконувати роль прихованого психологічного механізму, створювати посмішки та стимулювати емоційне благополуччя. Але слід бути чутливим до реакцій людей та припинити веселощі, якщо вони викликають негативну чи образливу реакцію.

По-п'яте, використовуйте гумор як засіб комунікації та підтримки. Таким чином, гумор може бути способом покращити міжособистісні відносини, збудувати доброзичливе середовище та підтримати інших у складний період війни. Також для військовослужбовців важливо розділювати сміх та гумор з людьми, які переживають схожі реалії, адже це може зміцнити довіру та солідарність у їхній роті чи батальйоні.

Отже, тренінги з комунікації та креативності можуть розвинути ваше почуття гумору. Його також можна спробувати в реальному житті. Однак слід пам'ятати, що ефект гумору несподіваний і непередбачуваний. Тому вміння користуватися гумором слід використовувати з мірою, тактом і почуттям міри.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи усе вищезазначене можна зробити такі висновки:

1. Проаналізовано, що гумор – це позитивна емоція, що називається радістю, яка у соціальних контекстах звичайно викликає когнітивний процес оцінки, що включає сприймання жартівливої, несерйозної невідповідності, і яка на поведінковому рівні виражається відповідною мімікою та сміхом. Гумор охоплює багато аспектів людського життя і є однією з умов нормального функціонування людського суспільства. У будь-якому суспільстві гумор є засобом ідентифікації, способом вираження почуттів і розвитку відносин. Отже, гумор – це психологічний феномен, який виражається в різновидах почуттів (емоцій). Це може бути діяльність, яка спонукає до сміху або засіб для досягнення різноманітних результатів. Гумор може впливати на наш настрій, покращувати комунікацію та зміцнювати стосунки з оточуючими людьми. Гумор є цікавим об'єктом для психологічного вивчення, оскільки він взаємодіє з рядом розумових та емоційних процесів. Дійсно, гумор – це лише психологічне, але й соціально-психологічне явище, прояв якого залежить від соціокультурного оточення (контексту – норм, цінностей, стереотипів тощо).

2. З'ясовано, що ми можемо розрізняти такі типи гумору, як афіліативний гумор, тобто схильність говорити смішні речі і спонтанно вступати в дотепні жарти, щоб розважити інших, полегшити стосунки і знизити міжособистісну напругу; самопідтримуючий гумор, що включає в себе загалом гумористичний погляд на життя, навіть перед обличчям стресу і негараздів, і схильність сміятися в складних ситуаціях; агресивний гумор включає сарказм і висміювання і використовується переважно з маніпулятивною метою та самопринижуючий гумор, спрямований на себе, щоб привернути увагу інших. Непсихологічні класифікації гумору включають: за жанром: сатира, комедія, карикатура; за способом представлення: вербальний гумор, візуальний гумор; за

стилем гумору: іронія, сарказм; за основою гумору: гумор на основі ситуацій, гумор на основі персонажів, гумор на основі словесної гри.

3. Розглянуто, що від початку повномасштабного російського вторгнення на популярних українських телеграм-каналах з'явилися гумористичні дописи: до 24 лютого ці медіа переважно висміювали українських політиків та зображували пересічних громадян у кумедних ситуаціях, але відтоді російські окупаційні війська, їхні лідери та суспільство стали головними об'єктами для російські окупаційні війська, їхні політичні лідери та російське суспільство стали головними об'єктами висміювання. Гумор під час війни може бути специфічним і відображати теми та ситуації, пов'язані з воєнними подіями та обставинами. Нерідко це через форму гумору може бути способом вираження сарказму, іронії або абсурду, що допомагає людям відволіктися від негативних емоцій та стресу, пов'язаного зі війною. Гумор під час війни також може мати роль роздягання з міфів, стереотипів і політичних влад, що дозволяє знімати напругу та підтримувати в повсякденному житті. Однак, варто пам'ятати, що використання гумору під час війни може бути відмінним в різних культурних контекстах та ситуаціях, адже вона може бути чутливою, викликати певні образи або ображати людей, що може призвести до виникнення конфліктів. Однак слід також пам'ятати, що меми можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на аудиторію воєнного часу. Хоча вони можуть сприйматися як засіб розваги, викликати сміх і створювати настрій, вони також можуть стати причиною конфлікту, сприяти поширенню негативних стереотипів, розділяти аудиторію на різні позиції і викликати суперечки.

4. Проаналізовано, що спільного за результатами анкетування було те, що в трьох містах молодь вважала, що гумор має місце під час війни та він використовується в мас-медіа України у пропагандистських цілях, а ось на питання «В яких ситуаціях гумор допомагав найкраще зняти стрес та полегшити

напругу?» були різні відповіді так як і на питання про основну тему для гумору. За тестом Мартіна схожість ми виявили у тому, що самопринизливий гумор в різних регіонах був найнижчим серед інших стилів гумору, а найвищим в показниках був агресивний стиль гумору в 2 регіонах (Рівне та Чернігів), відмінність полягала в найвищому показнику стилів гумору (в місті Києві переважав афіліативний гумор, а ось в 2 інших регіонах – агресивний стиль гумору).

5. Гумор можна використовувати практично скрізь: у повсякденному спілкуванні, роботі, громадських подіях, у психопрофілактичній роботі з молоддю, у психотерапевтичній тощо. Його використовують для полегшення атмосфери, розважання, зменшення напруги, це може бути словесний гумор, жарти, сарказм, але завжди з урахуванням контексту та настрою оточуючих. В подальшому можна було б вивчати різноманітні культурні контексти та їхні особливості в гуморі, аналізувати різні жанри, традиції, висвітлити особливості гумористичних виразів у різних регіонах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англомовний жарт: когніція, комунікація, текст. В.О. Самохіна. Харків, 12 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46591088.pdf>.
2. Дуткевич Т. В. Взаємозв'язок стилів гумору студентів із особливостями їх поведінки у конфлікті. Психологічний журнал №7 (17), 2018, 14 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3643/Dutkevych-T.V.-Vzaiemozviazok-styliv-humoru-studentiv-iz-osoblyvostiamy-yikh-povedinky-u-konflikti.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Використання гумору у педагогічній діяльності. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47225745.pdf>.
4. Войтович П. Сміх крізь сльози: український гумор на тему війни. Deutsche Welle. 04.02.2015. URL: <http://www.dw.com/uk/смiх-крiзь-сльозиукраїнський-гумор-на-тему-війни/a-18232385>.
5. Сурай Ю. Гумор в історії української культури. 2004.
6. Зайва О.О. Особливості використання почуття гумору як ресурсу психологічного подолання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2006. 20 с.
7. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець XX – початок XXI століття): монографія. Київ: вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 238 с.
8. Кеннон Уолтер Б. Тілесні зміни до болю, голоду, страху і люті - рахунки останніх досліджень в функцію емоційного збудження. 2013. 324с.
9. Новік Ю. Колаборації, гумор і природність: які тренди 2022 року до вподоби зумерам. Українська правда, січень 2022.
10. Котубей О., Морі Є. Доброго вечора everybody, цей день настав: ми підготували підбірку головних мемів 2022 року. Суспільна культура. URL:

<https://suspilne.media/348110-dobrogo-vecora-everybody-cej-den-nastav-mipidgotuvali-pidbirku-golovnih-memiv-2022-roku/>.

11. Передерій В. Ф. Іронія в естетиці. Українська Радянська Енциклопедія. 2-е видання. Київ, 1979. Т. 4. С. 439.

12. Психологія: Підручник. Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 2001. 560 с. С. 357–364

13. Різновиди іронії. Струць Р. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/800a8624-dd50-4182-a384-632599dcf82e/content>.

14. Тищенко Л.В. Гумор як інструмент соціалізації особистості. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. за заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 172-173.

15. Чотири комунікаційні функції гумору в німецькомовних соцмережах. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_1/21.pdf.

16. Шинкаренко С. Гумор як виховний засіб. К.: Либідь. 2009. 168 с.

17. Щербина А. О. Жанри сатири та гумору: [нарис]. К.: Дніпро, 1997. 136 с.

18. Abel, M. H. Humor, stress, and coping strategies. *Humor Int. J. gh Humor Res.* 15, p. 365–381. 2002.

19. Bateson G. The position of humor in human communication. *Cybernetics*, eighth conference, edited by H. Von Foerster. New York : The Josiah Macy Jr. Foundation, 1952. P. 38–46.

20. Chafe, W. The Importance of Not Being Earnest: The Feeling behind Laughter and Humor, Amsterdam: John Benjamins. 2007.

21. Dionigi, A., Duradoni, M., & Vagnoli, L. Humor and anxiety: The relationship between the comic styles, worry and general well-being. *Personality and Individual Differences*, 181, 111028. 2021. doi:10.1016/j.paid.2021.111028.

22. Ekman P., Friesen W. V., Hager J. C. Facial Action Coding System: Investigator's Guide. 2nd edition. Salt Lake City: Research Nexus eBook, 2002.
23. Hayworth D. Speech. Oskaloosa, Iowa, 1928. 68 p.
24. Marreall J. Taking laughter seriously. Albany: State University of NewYork, 1983. 163 p.
25. Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37(1), 48–75. 2003. doi:10.1016/s0092-6566(02)00534-2.
26. Martin R.A. Sense of humor. S.J. Lopez & C.R. Snyder (Eds.). *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures*. Washington, DC: American Psychological Association. 2003. P. 313—326.
27. Muir F. *Oxford Book of Humorous Prose*. Oxford University Press, 1992. 782 p.
28. O'Donnell-Trujillo N. Heheh in conversation: Some coordinating accomplishments of laughter. K.L. Adams. *Western Journal of Speech Communication*. 1983. Vol. 47. P. 175–191.
29. Raskin V. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht-Boston-Lancaster: D.Reidel, 1985. 302 p.
30. Rod A. Martin, Thomas E. Ford. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. Academic Press. 2007. 446 c.
31. Spencer H. *Essays on education, etc*. London: J.M. Dent, 1911. 78 p.
32. Why are the French so much better than Americans at taking a joke? Gobry P, *The Week*, 2018.

ДОДАТКИ

Додаток 1.1. Косметологічний центр «Лазерхауз». Приклад ситуативного гумору



Додаток 1.2. «Нова пошта», Instagram-пост. Приклад ситуативного гумору



Додаток 1.3. З одного боку – «українське громадянство», з іншого боку – «інвестувати в Росію».



Додаток 1.4.



Додаток 1.5. Жартівливі мему з Чмонею



Додаток 1.6. Telegram, травень 2022



Додаток 1.7. Telegram, травень 2022

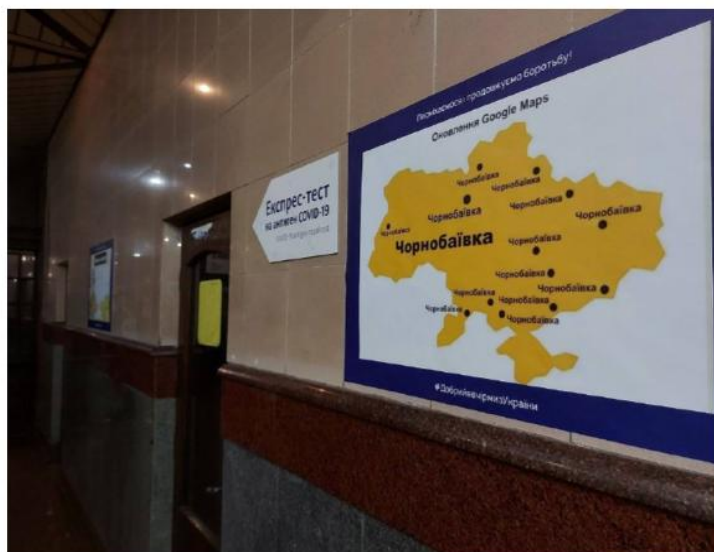


Додаток 1.8.

Свіжий рейтинг армій світу. Топ 10

1. США
2. Китай
3. Київська область.
4. Харківські
5. Миколаїв
6. Чернігівські
7. Суми
8. Київ
8. Німеччина.
9. Збройне Формування фермерського господарства Свирида Опанасенка
10. Цигани з трактором

Додаток 1.9



Додаток 2. Авторська анкета

1. Чи використовували Ви гумор під час війни, а саме з лютого 2022 року?

Відповідь: так/ні

2. Які форми гумору ви найчастіше використовували (анекдоти, карикатури тощо)?

Відповідь: анекдоти, карикатури

3. Якщо люди використовували гумор, то як вважаєте яка найголовніша була тема для їхнього гумору під час війни?»

Відповідь: зброя/зневага до зрадників

4. Виберіть на вашу думку 1 відповідь, в яких ситуаціях гумор допомагав найкраще зняти стрес та полегшити напругу?

Відповідь: на роботі/у колі сім'ї

5. Як ви оцінюєте вплив гумору під час війни на психологічний стан мирних жителів?

Відповідь: покращував настрій, сприяв соціальній взаємодії/посилював стрес, погіршував взаємини

6. «Чи використовувався гумор в мас-медіа України у пропагандистських цілях?»

Відповідь: так/ні

7. Якими словами або фразами можна охарактеризувати гумор під час війни?

Відповідь: чорний/жартівливий

8. Вважаєте ви, що гумор може мати місце під час війни?

Відповідь: так/ні

9. Як ви вважаєте чи сприймають воїни гумор як засіб підтримки і мотивації?

Відповідь: так/ні